

ПРАВНИ ОКВИР ОДРЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ЗАТВОРИМА У СРБИЈИ И ПРАКТИЧНИ ИЗАЗОВИ

Бобан Џунић и Јоко Драгојловић
 Универзитет Привредна академија,
 Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Предмет овог рада представља анализа правног оквира за одржавање безбедности у затворима у Србији. У раду се анализирају различити безбедносни аспекти у затворима, указују на практичне изазове са којима се суочавају казнено-поправни заводи у Србији и сагледавају правни оквир који регулишу питање безбедности у затворима у Србији. Потреба за истраживањем ове теме налази се у чињеници по којој од адекватног стања безбедности у затворима у великој мери зависи и олакшано функционисање казнено-поправних завода. Олакшаним и правилним функционисањем казнено-поправних завода стварају се услови за васпитни рад, ресоцијализацију, васпитање и преваспитање, а у крајњој линији и потпуније остваривање сврхе кривичних санкција.

Кључне речи: *безбедност, затвор, правни оквир, практични изазови*

Увод

Опачајући актуелну ситуацију у домаћем правосуђу и проблематици извршења кривичних санкција Република Србија усвојила је низ различитих докумената који имају за циљ побољшање стања у предметној области.

Још 2004-те године Министарство правде усвојило је платформу за Стратегију реформе правосуђа, а која се тичала и приоритетних питања целокупног затворског система у националним оквирима. На основама датог документа формулисана је и Стратегија за реформу система извршења кривичних санкција која је укључивала пројекције циљева и задатака завршно са 2020-ом годином.

Наведеним документом дефинисана је визија националне стратегије, која се огледала у заштити друштва од криминалитета хуманим извршавањем казни и превенцијом поврата, као и подизањем нивоа безбедности у затворима.

Тема насиља у затворима значајно заокупља пажњу пенолошки оријентисаних аутора.¹ Чињеницом да се у пеналној средини, на једном месту окупља велики број криминално оријентисаних лица, испољавање агресивности и конфликтне ситуације нису реткост.²

¹ Hummer, D. C. (2008). *The culture of prison violence*. Allyn & Bacon.

² Gaes, G. G., Wallace, S., Gilman, E., Klein-Saffran, J., & Suppa, S. (2002). The influence of prison gang affiliation on violence and other prison misconduct. *The Prison Journal*, 82 (3), pp. 359-385.

Разматрајући узроке насиља у затворима различити аутори акцентују и различите варијабле.³ Тако депривација слободе, величина затвора, пребукираност капацитета, архитектонска решења, постојање механизма контроле и надзора, примена модела ситуационе превенције, јесу од неких чинилаца ове равни.⁴ Осврнувши се на даље факторе виоленције у затворима мора се напоменути да је популација лица лишених слободе неретко оптерећена различитим психијатријским проблемима.

Уважавајући претходно изнето, стање безбедности у затворима представља један од главних предуслова адекватне ресоцијализације и преваспитања осуђеника. У том смислу, аутори ће се у раду бавити питањем безбедности у затворима, указујући на ниво безбедности у затворима у Србији, правним оквиром за одржавањем безбедности у затворима, као и практичним проблемима са којима се суочавамо у затворима у Србији.

Осврт на поједине аспекте безбедности у затворима у Србији

Осуђенички конфликти, према Бошковићу и Радоману се могу посматрати у три равни. Наиме ради се о унутар психичким сукобима осуђеника као индивидуе,⁵ затим међусобним конфликтима и конфликтима осуђеника и затворског особља.⁶

Када је у питању прва категорија, поменути аутори дају помало редуковану поделу на она лица која сматрају да су невино осуђена и она лица која имају изражен осећај кривице. Ипак, чини се да унутар психички конфликти осуђеника налазе нешто другачије изворе. Ово се најпре односи на немогућност утицаја на различита збивања на слободи. Поред немогућности решавања имовинских и пословних питања, љубомора према партнеркама, као и ограниченост контактирања деце, неки су од проблема које осуђеници најчешће износе.⁶ Тек искуства из праксе говоре, да је однос према извршеном кривичном делу углавном периферан. Односно, већина осуђеника више нивое патње осећа због чињенице да је ухађена и процесуирана, него због чињенице да су нанели штету или патњу другоме.

Друга раван проблема, према Бошковићу и Радоману односи се на међусобне конфликти. При томе, овде се ради о више могућих нивоа сукобљавања. Наиме, анализа пеналне праксе у домаћим затворима показује да је неформално структурирање врло снажно.⁷ Ово се примећује и у Васпитно-поправном дому у Крушевцу,

³ Campbell, M. A., French, S., & Gendreau, P. (2009). The prediction of violence in adult offenders: A meta-analytic comparison of instruments and methods of assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 36 (6), pp. 567-590.

⁴ Cunningham, M. D., Sorensen, J. R., & Reidy, T. J. (2005). An actuarial model for assessment of prison violence risk among maximum security inmates. *Assessment*, 12 (1), pp. 40-49.

⁵ Бошковић, М., & Радоман, М. (2002). *Ленологија*. Правни факултет, Центар за издавачку делатност, стр. 89.

⁶ Kingham, M., & Gordon, H. (2004). Aspects of morbid jealousy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 10 (3), pp. 207-215.

⁷ Мацановић, Н., & Купрешанин, Ј. (2017). Положај зависника у неформалном систему пеналних установа у Републици Српској. *Криминалистичке теме*, (1-2), стр. 33-42; Анђелковић, Б. (2015). Хегемони маскулинитет у мушким затворима у Србији. *Anthropology Magazine*, 15(1), стр. 49-70

Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљевоу, али и у свим другим установама за издржавање казне затвора за пунолетна лица. При томе, у наведеним установама, приметна су различита груписања. Тако се рецимо малолетници неретко деле на оне из Београда и све остале који се пежоративно називају „гајацима“, „сељацима“, „маргиналцима“ или другим погрдним именима. Модели неформалног груписања могу бити наравно и другачији. Ипак, посматрано у домаћим затворима, универзални модел осуђеничке организације је да смештајни блокови и павиљони имају такозване вође. По правилу реч је о лицима који имају значајну криминалну репутацију на слободи, без обзира да ли имају затворског искуства или не. Најчешће се ради о лицима склоним физичком насиљу или лицима која су из позиције економске моћи лидери неких криминалних група.

Занимљиво је да непосредно насиље и конфликте у затвору ретко решавају вође. Заправо, правило је да ови окупљају одређени број физички снажнијих лица, најчешће рецидивиста, који су извршиоци постављених правила. Отуда није необично да неко ко је лидер неформалног система оконча извршење затворске казне без дисциплинских преступа.

Говорећи о практичним манифестацијама овог неформалног облика управљања, најнижи ниво подразумева одлучивању распореда спавања. Они коју су окарактеристани као цинкароши, лица са упитном сексуалном оријентацијом или неподобни из било ког разлога, тако добијају пребукиране собе или собе у којима су доминантно лица ромске националности. Занимљивост затворског живота подразумева и то да распоред спавања одређује непосредни надзорник одељења, а након интерне категоризације. Присуство неког лица у соби се при томе проверава током јутарњег и ноћног „бројања“, односно током утврђивања присуства свих осуђених лица. Тек како би се створио привид поштовања надзорничких наредби, осуђеник који је распоређен у другу собу, супротно наредби, мора да устане раније, те да се на „бројању“ појави у просторији у коју је распоређен. Након тога, приступ истој му је забрањен. Проблеми осуђеничког живота односе се и на злоупотребе пакета које породица или пријатељи могу послати у затвор. Ради се о простом отимању, са различитим нивоом суптилности или бахатости. Премда је коцкање забрањено у затворима, некада лидери приморају другог осуђеног да се са њима коцка, а овај пак из страха од физичког насиља намерно изгуби у партији карата. Отуда се стварају дугови који су суштински непостојећи, већ произилазе из експлицитне или имплицитне претње.

Водећи се искуствима из националне кривичне праксе, нотирани су случајеви процесуирања групе осуђених лица, а због вршење изнуде током издржавање казне. Наиме, стварајући дуг, по различитом основу, осуђени су били приморани да са слободе организују новчане уплате на затворски рачун лидера. Тек непослушност плаћана је „ћебовањем“ или другим моделима насиља. Сложеност безбедносних изазова у српским затворима лежи и у чињеници да саму структуру осуђеника чине, највећим делом, рецидивисти. Такође, неретко се осуђеници добро познају још са слободе, где су раније могли бити у сукобу, а нарочито ако припадају различитим навијачким фракцијама или криминалним групама. Посебан проблем у затвору, у оквиру неформалног система, представља сарадња са припадницима службе за обезбеђење или службом за третман. Отуда неформални систем врши нарочит притисак, па и физичко кажњавање оних за које се сумња да су „цинкаро-

ши“. Један од примера ове контроле односи се на то да свако лице које оде на разговор код надзорника или васпитача мора пре и након разговора поднети извештај „вођи блока“. Тек уколико би у наредном периоду уследио претрес или какво друго безбедносно поступање, кривац би био јасно таргетиран.

Каква ће бити снага неформалног система ипак зависи од реаговања припадника службе за обезбеђење. Нека искуства из домаћих затвора говоре да је снага осуђеничког колектива била таква да осуђеници нису дозвољавали припадницима страже, па и начелницима улазак у осуђенички павиљон. Заправо водећи се извештајима Хелсиншког одбора за људска права у скоријој пеналној пракси било је случајева да припадници службе за обезбеђење нису били у стању да одрже ред и дисциплину, те су добијали помоћ из других установа. Исто се односи и на случајева у којима је након суспензије одређеног броја запослених, извршена привремена прекоманда те је управљање службом поверено запосленима из других затвора. Ово се нарочито односило на оне установе у којима се сумњало на висок коруптивни ризик.

Сложеност ове равни конфликта наравно произилази из чињенице да васпитачи и командири/надзорници морају у затвору одржати одређени ниво ауторитарности. Премда се у литератури истиче потреба демократичности или сарадње, ово се чини у пракси могућим тек онда када је успостављен ред и поштовање дисциплинских правила.

Наравно, имајући у виду раније напомене о снази неформалног система, не чуди што успостављање и одржавање ауторитета бива у колизији са поменутиим тенденцијама. Отуда сукоби, различитог нивоа осуђених лица и запослених нису непознаница. При томе, треба имати на уму да се различита испољавања незадовољства и агресивности могу исказивати неселективно, односно и према лекарима, стручним инструкторима, па и административном особљу. Примери из праксе упућују да су тестирања на психоактивне супстанце или укидање психијатријске терапије, нарочито провоцирајући у предметном контексту.

Правни оквир одржавања безбедности у затворима у Србији

Проблем безбедности у затворима, на нормативном нивоу, регулисан је законским и подзаконским актима. Тако у првом раду Закон о извршењу кривичних санкција⁸ прецизирајући постојање различитих типова завода диференцира исте према степену обезбеђења. Чланом 14 поменутог Закона наводи се да заводи у Србији могу бити отвореног, полуотвореног, затвореног типа и затвореног типа са посебним обезбеђењем.

Када говоримо о установама отвореног типа, ради се о таквим архитектонским решењима која не обухватају физичко-техничке препреке за бекство. То практично значи да се ради о таквом типу смештаја у коме нема оградних зидова, решетака на прозорима или нарочитих контрадиверзионих система. Такође, у установама овог типа не постоје наоружани припадници службе за обезбеђење, већ је одржавање дисциплине у целости препуштено васпитној служби односно служби за трет-

⁸ Службени гласник РС, број 55/14.

ман. Истина у пракси установе овог типа неретко не одговарају постављеном теоријском моделу, већ интегришу неке делове строжих типова.⁹

Базична идеја установа овог типа подразумева стварање услова са вишим степеном слободе, а који ће нарочитој групи осуђеника, олакшати усвајање преваспитних или корективних садржаја. Ипак, опажајући да управо овај виши ниво слободе води и већим могућностима злоупотребе, пенолошки аутори износе опречне ставове о оправданости и ефективности датог модела.

Осврнувши се ближе на аспект безбедности, законодавац је Правилником о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција¹⁰ предвидео нарочите услове чије се испуњење захтева, а да би лице казну издржавало у установи конкретног типа безбедности. Наиме, ради се о критеријумима који упућују на безбедносну нискоризичност.

Тако се осим територијалног критеријума захтева да је лице осуђено за кривично дело из нехата, при чему није од значаја висина изречена казне. Јасно, дати облик кривице искључује намеру, те је у том смислу виши степен извесности поштовања постављених правила понашања у установи.

Додатно, истим Правилником издржавања казне затвора у установа отвореног типа прописује се и за лица која су први пут осуђена на казну затвора, а против којих се не води други кривични поступак. При томе законодавац ограничава да се ради само о лицима којима је изречена казна која трајањем не прелази три године, односно казна чије трајање после урачунатог притвора не прелази поменути границу.

Коначно, имајући у виду импликације учињеног кривичног дела, постављени критеријуми ограничени су на начин да се у установе отвореног типа не могу упућивати лица која су осуђена за кривична дела: силовања, обљубе над немоћним лицем, обљубе са дететом, трговине људима, разбојничке крађе, разбојништва, неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога, неовлашћеног држања опојних дрога и омогућавања уживања опојних дрога.

Законом о извршењу кривичних санкција предвиђа се даље да заводи полуотвореног типа имају службу за обезбеђење која представља основну препреку за бекство. То би се могло тумачити да поново не постоји захтев постојања физичко-техничких баријера, те да се ради о установама које прихватају лица нижег безбедносног ризика.

Ипак, да у пракси ово није увек овако може се приметити на примеру Окружног затвора у Новом Саду. Тако чак и на веб страници Управе за извршење кривичних санкција стоји дескрипција да се ради о типу установе који по својим архитектонско безбедносним решењима подсећа на установу затвореног типа или строго затвореног типа. Ипак, према истом извору, режим, организација, атмосфера, систем погодности и други параметри опредељују ову установу у полуотвореном оквиру.¹¹

Једнака логика као и у претходном случају садржана је у распоредном акту, а у погледу критеријума за издржавање казне у установама овог типа. Тако се прет-

⁹ Преузето са: <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/kaznenoporavnizavodi/> Приступљено дана 21.11.2018. године.

¹⁰ "Службени гласник РС, број 31/15".

¹¹ Преузето са: <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/okruzni-zatvori/okruzni-zatvor-u-novom-sadu/> Приступљено дана 21.11.2018. године.

ходно поменути Правилником наводи да ће у полуотвореном затвору казну издржавати лица која су први пут осуђена на казну затвора и против њих се води други кривични поступак, а којима је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободе у вези с кривичним делом не прелази једну годину.

Такође, када је реч о првопреступницима установе наведеног типа прихватаће сва она лица која су осуђена за кривичних дела: силовања, обљубе над немоћним лицем, обљубе са дететом, трговине људима, разбојничке крађа, разбојништва, неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога, неовлашћеног држања опојних дрога и омогућавања уживања опојних дрога. Ипак, поново се поставља услов да је реч о казни чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободе у вези с кривичним делом не прелази једну годину.

У установама овог типа безбедности, могу коначно казну издржавати и повратници, односно лица раније осуђивана на казну затвора. Тек поново услов у овом смислу односи се на дужину трајања казне или времена преосталог издржавања казне, а које је ограничено на годину дана.

Када су у питању пак заводи затвореног и строго затвореног типа, висок ниво безбедности постиже се посебним физичко-техничким средствима, односно препрекама бекства. Заправо не ради се само о простом спречавању осуђених да се удаље, већ читавом низу архитектонских решења, као и контрадиверзионих мера којима се спречавају различити инциденти и безбедносно ризичне ситуације.

Ово у пракси значи изградњу затвора у таквој архитектонској форми која обезбеђује могућност контроле и изолације већег броја лица, као и њихову адекватну сепарацију. Примера ради у САД се затвори овог типа граде неретко по звездастом типу структуре, а где је сваки крак предвиђен за посебну намену. Тек у случају побуна или каквих других непредвиђених околности, контрола кретања осуђеника се у датом моделу поставља значајно лакшом.¹²

Модерни затвори такође данас имају и централну јединицу из које се врши видео надзор, односно путем радио везе се контролише отварање и затварање физичких баријера, односно врата хелија, блокова или других просторних јединица. Ове јединице су обично или дислоциране или са посебним мерама обезбеђење, с обзиром да се из њих практично управља целим затвором.¹³

Данашњи стандард извршења такође подразумева и примену метал детектора, као и рентген апарата помоћу којих се превентира кријумчарење забрањених материја и средстава. Такође, висок стандард безбедности обезбеђује се и применом различитих мера ситуационе превенције. Примера ради лица која су радно ангажована у кухињи установе имају приступ ножевима или другим стварима које се могу употребити или злоупотребити у циљу повређивања другог лица. Па ипак, модерни затвори све опасне предмете, са којима манипулишу осуђеници, држе на посебној вези сајлом, а чиме се простор манипулације и злоупотребе смањује. Исто се односи и на радионице, те алате који би се могли искористити у контексту бекства или неког вида насиља.

¹² Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.

¹³ Fairweather, L., & McConville, S. (2013). *Prison architecture*. Routledge.

Концепт ситуационе превенције коначно укључује и друге аспекте.¹⁴ Данас речимо постоје посебни материјали и дизајн кревета, огледала, санитариија, а који се налазе у затворским ћелијама. Ради се пак о неломљивим материјалима или материјалима који се тешко могу искористити за прављење неког оружја, баријера или се тешко могу злоупотребити у сличном контексту.

Примера ради, у неким српским затворима (затворена одељења) у тоалетима се налазе обична огледала. Ово практично значи да мотивисани осуђеник врло лако може доћи до стакла, а којим може напасти другог осуђеног или запосленог. Наравно, слично се односи и на прозорска стакла, а која могу послужити као материјал за прављење оружја. Тек када су у питању модерни затвори високог степена безбедности огледала су креирана од посебних фолија или полираних металних легура које дају висок одсјај, а физички су причвршћене за зид уз мале могућности манипулације.

Додатни аспект безбедности остварује се применом видео надзора. Ово је практично стандард у светским оквирима, чиме се обезбеђује превенција и откривање насиља, самоповређивања, бекства, производње и дистрибуције наркотика, те олакшава доказни поступак.

Водећи се радом Ковачевић-Лепојевић и Жунић-Павловић, видео надзор налази примену и у српским затворима.¹⁵ Ипак, овде је приметна значајна недоследност у погледу покривености простора. Тако неки, према датом извору, имају само видео надзор спољашњих граница, док су у другима присутне и камере унутар павиљона.

Питање видео надзора поставља се врло проблематичним. Наиме, различити међународноправни документи ограничавају примену ових мера у контексту заштите достојанства личности и обезбеђивања приватности. Ипак, управо ова ограничења представљају основ злоупотреба у затворима.

Тако у неким домаћим установама надзорне камере постоје у заједничким просторијама или ходницима. Тек, када су у питању тоалети или спаваонице исте нису инсталиране. Па ипак, имајући у виду преоптерећеност смештајних капацитета као и то да је у неким затворима и до четрдесет људи спавало у истој просторији, непокривеност видео надзором ствара простор безбедносног ризика.¹⁶

Примери из праксе нарочито су индикативни у овом смислу, где се различити физички сукоби и злостављања управо одвијају у тоалетима и простору за купање. Притисак неформалног система и страх од одмазде тако води томе да жртве неретко механизам настанка повреде објашњавању клизавим површинама у тоалету и ударцем од под.

Када су у питању безбедносно ризичне ситуације мора се имати на уму да осуђена лица неретко планирају своје активности дугорочно, креирајући посебан контекст, са мањим нивоом надзора. Ово се односи на ситуације транспорта или лече-

¹⁴ Wortley, R. (2002). *Situational prison control: Crime prevention in correctional institutions*. Cambridge University Press.

¹⁵ Ковачевић-Лепојевић, М., & Жунић-Павловић, В. (2012). Implementation of video surveillance in crime control. *Специјална едукација и рехабилитација*, 11 (2), стр. 325-345.

¹⁶ Преузето са: <http://www.bgcentar.org.rs/download/postupanje%20prema%20licima%20lisenim%20Oslobode.pdf> Приступљено дана 21.11.2018. године.

ња у установи ван затвора. Заправо у домаћој пеналној пракси било је случајева да је осуђеник приликом одласка код приватног стоматолога координирао са саучесником бекство и исто остварио.¹⁷

Наравно висок ниво безбедности није условљен само нивоом физичко-техничке опремљености. Заправо, све наведено без адекватног људског фактора има мали безбедносни потенцијал. Тек онда када се постојећи прописи адекватно примењују, може се говорити о ефикасности безбедносног концепта.

Ипак, управо ово забрињава у националном контексту. Примера ради, извештаји Хелсиншког одбора за људска права сведоче о неким примерима праксе у српским затворима који су прилично несхватљиви. Тако рецимо један од извештаја помиње како запослени дозвољавају осуђеном да код себе, у ћелији, има нож, јер верују да ће исти користити само за воће.

Други проблеми овог контекста по правилу подразумевају коруптивна оптерећења¹⁸. Данас се ово нарочито односи на праксу кријумчарења мобилних телефона. Премда су поједини припадници службе за обезбеђење по овом основу били и хапшени у Србији, данас није немогуће у затворима имати приступ мобилном телефону, интернету и друштвеним мрежама. Премда нека од ових понашања не носе суштински висок ризик од бекства или насиља, она су нарочито проблематична у контексту фаворизовања криминалне субкултуре. Тек поседовање мобилног телефона у српским затворима представља статусни симбол и извргавање руглу затвора и запослених. До које мере оваква понашања иду сведочи и чињеница да се на друштвеним мрежама могу пронаћи странице на којима осуђена лица постављају своје фотографије управо настале у током издржавања казне. Јасно, ради се о наглашавању своје важности и изношењу поруке да су „јачи од система“. Да се ради о веома озбиљном нову планирања и организације безбедности у установама овог типа, може се закључити и на основу нормирања садржаног у Правилнику о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција. Наиме, истим правилником предвиђа се да ће се у Казнено поправни завод у Нишу упућивати лица којима је изречена казна или чије трајање или остатак трајања, након урачунатог притвора, прелази једну, али не прелази десет година.

Када је пак у питању Казнено поправни завод у Сремској Митровици, осим територијалног принципа, поставља се услов да време издржавања казне не прелази петнаест година. Тек ова ограничења не постоје у контексту Казнено-поправног завода у Пожаревцу-Забела и Казнено-поправног завода у Београду, где се упућују и лица којима казна затвора прелази петнаест, односно двадесет година.

Напослетку, безбедносни критеријум укључује и решење сходно којем су установе за издржавање казне затвора подељене према критеријуму пола. Тако сва осуђена лица женског пола, без обзира на висину казне, у Србији казну издржавају у Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу.

¹⁷ Преузето са: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/novi-sad-zatvorenik-pobegao-dok-je-isao-kod-zubara/ncz7w9z> Приступљено дана 21.11.2018. године.

¹⁸ Преузето са: <http://arhiva.alo.rs/vesti/hronika/vaspitacica-trazila-letovanje/26368> Приступљено дана 21.11.2018. године.

Практични изазови у одржавању безбедности у затворима у Србији

Када је реч о теми безбедносних проблема у затворима постојећа категоризација установа према типу безбедности, као и Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција носе извесне мањкавости. Наиме, постављени критеријуми којима се одређује тип установе, као и правила за упућивање осуђених у исте, врло често су у колизији са стварном ситуацијом и безбедносним изазовима у домаћим установама. Тек с обзиром на обим оваквих проблема, није необично што су неке установе, дошле до изнуђених решења, мењајући свој режим и начин рада.

Наиме, претпоставимо да је на територији Шапца лице, вишеструки повратник, осуђено због извршења кривичног дела шумске крађе (члан 275, став 2 Кривичног законика¹⁹), на казну затвора у трајању од једне године и шест месеци. Такође можемо претпоставити да се против њега води нови кривични поступак због извршеног кривичног дела крађе из члана 203 Кривичног законика, а што представља уобичајену слику у домаћим затворима. Према постојећем Правилнику, ради се о лицу које опажа у контексту високог ризика, те ће исто бити упућено у Казнено-поправни завод у Сремској Митровици, а као установу затвореног типа.

Анализирајући даље овај хипотетички сценарио можемо претпоставити да се ради о извршиоцу, који је током ранијих издржавања казне затвора био дисциплински коректан, односно без дисциплинских преступа. Ипак, имајући у виду историју злоупотребе алкохола, ранију осуђиваност, нове кривичне поступке, лош економски и стамбени статус, те низ статичких варијабли, применом постојећег инструментаријума процене, утврдиће се висок степен ризика, а осуђени ће бити, по сили закона, распоређен у затворено одељење.

Сумарно, лице које није склоно сукобу са другим осуђеним лицима, код кога не постоји опасност бекства, код кога не постоји опасност конфликтних ситуација са запосленима, издржаваће казну у најстрожем режиму.

Пратећи рад Павловића и сарадника, који представљају практично истоветан сценарио, овакво решење води неоправданом оптерећивању установа високог нивоа безбедности лицима која суштински не представљају безбедносне изазов.²⁰ Управо у том контексту ваља размотрити и други сценарио поменутих аутора.

Наиме, претпоставимо постојање лица које је, према оперативним сазнањима, високо криминално профилисано на слободи. Већина кривичних дела у којима се појављује као извршилац су насилне природе, а укључују и ватрено и хладно оружје у сукобима навијачких фракција. Ипак, до момента упућивања на издржавање казне за кривично дело спречавање службеног лица у вршењу службене радње (члан 322 Кривичног законика), друге правоснажних пресуда не постоје, те се лице води као првопреступник. Тек чињеницом да је лице осуђено на казну затвора у трајању

¹⁹ „Службени гласник РС, број 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16“.

²⁰ Павловић, З., Раденовић, З., & Петковић, Н. (2016). Execution of the punishment of imprisonment and some security concerns. *Војно дело*, 68 (7), стр. 103-113.

од годину дана, а да се против њега води нови кривични поступак, исти бива упућен у окружни затвор, као установу полуотвореног типа.

Представљајући дати пример из праксе, закључујемо да се ради о лицу које је чињенично безбедносно проблематично. Ипак, формално правно гледано, запослени у затворима немају писану потврду овог контекста. Додатно, применом посебног упитника који се користе у процени оваквих лица, сасвим је могуће да се утврди средњи степен ризика, а чиме би осуђени могао бити распоређен у полуотворено одељење окружног затвора. Заправо, када не би постојао нови кривични поступак, лице из овог сценарија, без обзира на стварни безбедносни ризик, могло би казну издржавати и у установи отвореног типа.

Упоредјујући наведене примере јасно је да се у пракси неретко занемарује стварни безбедносни ризик, те се осуђена лица упућују у установе неодговарајућег нивоа обезбеђења. Резултат овога јесте да запослени у, рецимо, окружним затворима, морају проширивати капацитете затворених одељења, при чему установе полуотвореног типа, са ограниченим просторним и професионалним капацитетима, бивају оптерећене лицима повишеног безбедносног ризика.

Уместо закључка

Обухватајући претходне напомене, стиче се утисак потребе хармонизације позитивно-правних аката предметне области, предвиђене категоризације установа и пенолошке стварности. Чињеница да је неко био раније осуђиван не може се исто тумачити у контексту извршења кривичног дела преваре и кривичног дела убиства или тешких телесних повреда. Тек реалистична процена личности и насилних склоности, не може бити априорно одређена категоријом рецидивизма.

Пратећи предлоге решења ове равни, налазимо на различите моделе. Тако ваља напоменути да је у Србији било планирано отварање Завода за испитивање личности, а као инстанце која би вршила централну процену ризика. По основу остварене евалуације, коначно, вршило би се и даље упућивање осуђених у одговарајуће установе.²¹ Слично решење налази се и у Хрватској, а у оквиру Дијагностичког центра *Remetinec*, уз напомену да се у истом процењују лица којима је изречена казна дужа од годину дана.²²

Ипак, става смо да овакав модел поново носи низ мањкавости. Наиме, имајући у виду да највећи део осуђених чине лица на казнама до годину дана, нелогичним се поставља вршење процене само за оне који су осуђени на казне дужег трајања. Додатно, имајући у виду особености судске праксе, сходно којој се казне до годину дана могу изрећи и за насилна кривична дела, сасвим је јасно да временски критеријум не носи довољан предиктивни потенцијал.

²¹ Радоман, М. (2001). Савремена решења извршења краткотрајних казни затвора. Нови Сад: Правни факултет. Докторска дисертација.

²² Đurin, S. (2011). Panopticon in Lepoglava-space, power, identity. In *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb i Institut za antropološke in prostorske študije, ZRC SAZU Ljubljana.

Проблем формирања централне установе у којој би била иницијално смештена, па процењивана сва лица, заправо се може анализирати на другом примеру из актуелне праксе. Наиме, по ступању на издржавање казне, сва лица бивају смештена, не-селективно у Пријемно одељење или Одељење за опсервацију. При томе време боравка у овом одељењу одређено је законски на максимално тридесет дана. Ипак, то значи да ће месец дана у јединственом простору бити и они који су високоризични, насилни, злостављачи и они који имају висок потенцијал да постану жртве насиља. При томе, треба имати на уму да месец дана није кратак временски рок, те да насиље као део изградње затворског имиџа може почети одмах по ступању у затвор.

Да је актуелно решење врло проблематично може се приказати и на примеру из праксе. Тако рецимо можемо претпоставити постојање лица које је вишеструки повратник, које трећи пут издржава казну у истом затвору, а које у ранијој историји има низ дисциплинских престапа и одређивање мере појачаног надзора. Сасвим је јасно да је практично немогуће очекивати нове околности, а које би определиле за послене да осуђеног распореде рецимо у полуотворено одељење. Ипак, с обзиром на бирократска „папиролошка“ оптерећења, ово лице може чекати две или три недеље да дође на ред за поновну процену, при чему у истом року може представљати извор опасности за друга лица у Пријемном одељењу.

Тек наш предлог у смислу унапређења националне праксе подразумева формирање овакве инстанце процене при самом суду. Наиме, током суђења могле би се прикупити све потребне информације, рачунајући и оне о понашању осуђеног током евентуалног притвора, током издржавања ранијих казни, као и оперативна, па и индикативна сазнања надлежног органа унутрашњих послова. Да је процена полиције од значаја за утврђивање безбедносног ризика сведочи и чењеница да ће се управо ова инстанца изјашњавати у контексту рецимо условног отпуста или доделе ванзаводских права.

Такође, применом одговарајућег инструментаријума процене, који не захтева нарочито време, могло би се већ приликом изрицања пресуде предложити суду која установа извршења би била погодна за осуђеног. То практично значи да лице коме није био одређен притвор и које ће издржавати казну у отвореном одељењу, не мора бити месец дана у истој просторији са насилним криминалцем.

Наведени ниво промена не поставља се нужним само из аспекта безбедности. Заправо, обезбеђујући правилну категоризацију постиже се функционалност установе, сходно иницијално одређеној намени. Заправо, обезбеђујући безбедносну хомогеност, стварају се и услови за васпитни рад, те потпуније остваривање сврхе кривичних санкција.

Литература

[1] Campbell, M. A., French, S., & Gendreau, P. (2009). The prediction of violence in adult offenders: A meta-analytic comparison of instruments and methods of assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 36 (6), pp. 567-590.

[2] Cunningham, M. D., Sorensen, J. R., & Reidy, T. J. (2005). An actuarial model for assessment of prison violence risk among maximum security inmates. *Assessment*, 12 (1), pp. 40-49.

[3] Đurin, S. (2011). Panopticon in Lepoglava-space, power, identity. In *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb i Institut za antropološke i prostorske studije, ZRC SAZU Ljubljana.

- [4] Fairweather, L., & McConville, S. (2013). *Prison architecture*. Routledge.
- [5] Gaes, G. G., Wallace, S., Gilman, E., Klein-Saffran, J., & Suppa, S. (2002). The influence of prison gang affiliation on violence and other prison misconduct. *The Prison Journal*, 82 (3), pp. 359-385.
- [6] Hummer, D. C. (2008). *The culture of prison violence*. Allyn & Bacon.
- [7] Kingham, M., & Gordon, H. (2004). Aspects of morbid jealousy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 10 (3), pp. 207-215.
- [8] Ковачевић-Лепојевић, М., & Жунић-Павловић, В. (2012). Implementation of video surveillance in crime control. *Специјална едукација и рехабилитација*, 11 (2), стр. 325-345.
- [9] Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
- [10] Wortley, R. (2002). *Situational prison control: Crime prevention in correctional institutions*. Cambridge University Press.
- [11] Анђелковић, Б. (2015). Хегемони маскулинитет у мушким затворима у Србији. *Anthropology Magazine*, 15(1). стр. 49-70
- [12] Бошковић, М., & Радоман, М. (2002). *Пенологија*. Правни факултет, Нови Сад, Центар за издавачку делатност.
- [13] Мацановић, Н., & Купрешанин, Ј. (2017). Положај зависника у неформалном систему пеналних установа у Републици Српској. *Криминалистичке теме*, (1-2), стр. 33-42.
- [14] Павловић, З., Раденовић, З., & Петковић, Н. (2016). Execution of the punishment of imprisonment and some security concerns. *Војно дело*, 68 (7), стр. 103-113.
- [15] Радоман, М. (2001). Савремена решења извршења краткотрајних казни затвора. Правни факултет, Нови Сад, Докторска дисертација.

Интернет извори

- [16] <http://arhiva.alo.rs/vesti/hronika/vaspitacica-trazila-letovanje/26368> Приступљено дана 21.11.2018. године.
- [17] <http://www.bgcentar.org.rs/download/postupanje%20prema%20licima%20lisenim%20slobode.pdf> Приступљено дана 21.11.2018. године.
- [18] <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/kazneno-popravni-zavodi/> Приступљено дана 21.11.2018. године.
- [19] <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/okružni-zatvori/okružni-zatvor-u-novom-sadu/> Приступљено дана 21.11.2018. године.
- [20] <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/novi-sad-zatvorenik-pobegao-dok-je-isao-kod-zubara/ncz7w9z> Приступљено дана 21.11.2018. године.

Законски прописи

- [21] Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, број 55/14.
- [22] Кривични законик, "Службени гласник РС, број 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16".
- [23] Правилник о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција, "Службени гласник РС, број 31/15".